

Arheološka istraživanja na Špičaku u Bojačnom

Archaeological Excavations at Špičak in Bojačno

Stručni rad / Professional paper

Ivancica Pavišić

Primljeno/Received: 15. 1. 2006.

Prihvaćeno/Accepted: 23. 2. 2006.

Tijekom 2005. godine autorica je nastavila sa sustavnim arheološkim istraživanjima na gradini Špičak u Bojačnom u općini Zagorska Sela, u Krapinsko-zagorskoj županiji. U prijašnjim istraživanjima na položaju gradinskog lokaliteta Gradine II Špičak utvrđeno je postojanje naseobinskog sloja u objektima - kućama A i D, iz kasnoga brončanoga i starijega željeznoga doba. Na južnoj strani gradine tijekom 2004. i 2005. godine otkriveni su tragovi veće nadzemne kuće B/1, koja je svojim temeljom blago usječena u padinu brijega s triju strana, dok je južna strana bila zaštićena subozidnom nadgradnjom. Radi se o nadzemnom objektu – kući, čiji su zidovi bili građeni od drvene konstrukcije, oblijepljene kućnim lijepom. U unutrašnjosti se prepoznaju različite namjene objekta, kako stambene, tako i radne površine. Pokretni nalazi iz istraženog objekta datiraju ga u zadnju fazu starijeg željeznoga doba.

Ključne riječi: sistematska arheološka istraživanja, naselje, starije željezno doba, Špičak, Bojačno, Zagorska Sela, Hrvatsko Zagorje.
Key words: systematic archaeological excavations, settlement, Early Iron Age, Špičak, Bojačno, Zagorska Sela, Hrvatsko Zagorje.

Sl 1. Pogled na istraženi dio objekta – kuće B/1

Fig 1. View of the excavated part of the feature – house B/1

Prapovijesni gradinski lokalitet Špičak smješten je iznad lijeve obale rijeke Sutle pod obroncima Koštrunovog brda na položajima Gradine I i Gradine II Špičak u selu Bojačnom u općini Zagorska Sela u Krapinsko-zagorskoj županiji.

Najviša terasa Gradine II Špičak svojim izduženim oblikom elipse dijeli gradinski položaj na dva simetrična dijela - sjeverni i južni. Južni dio ujedno je i prirodno najbolje zaštićena strmom hridi uzduž istočne strane. Stoga su na tom prirodno zaštićenom i branjenom položaju i njegovim gotovo izravnanim terasama, podizani pojedinačni nadzemni stambeni objekti – kuće, grupirane u nekoliko cjelina. Do sada su na južnom položaju gradine otkrivena dva reprezentativna stambena objekta: na istočnoj strani kuća A/1, te na jugozapadnoj strani kuća B/1 (Pavišić 1993, 171-188; Pavišić 2003). Tijekom iskopavanja 2004. i 2005. godine

na susjednoj parceli gradine, na zemljištu u vlasništvu Ivica Lugarića iz Bojačnog k. br. 5., otvoren je stambeni objekt – kuća B/1. Položaj tog stambenog objekta uvjetovan je padinom brijega, što se spušta na nižu terasu Gradine II Špičak, na kojoj su se već po topografskim obilježjima morali prostirati i drugi objekti namijenjeni stanovanju. Uz već ranije utvrđeni nadzemni objekt - kuća A/1, podignuta na gotovo ravnom terenu, u zaštićenom i branjenom istočnom dijelu gradine, njoj nasuprot, otkrivena je kuća B/1 (Sl. 1). Kuća B/1 svojim je položajem usječena s triju strana u stijenu padine gradine, dok s južne strane njezini temelji prate obrise prirodne stijene. Taj je položaj poduprt suhozidnom nadgradnjom. Kuća B/1 svojim je položajem, poviše dubokog usjeka između dviju gradina, nadzirala susjedne položaje u Gori Rudnici na slovenskom području i podnožje surlanske doline u Harinju Žlaku.

Sl. 2. Položaj priručnih kamenih ploha unutar objekta – kuće B/1.

Fig 2. Location of stone finds in the structure – house B/1

Zbog erozije zemlje, nakon skidanja vrlo tankog humusnog sloja SJ 001, pojavljivali su se pojedinačni nalazi kućnog lijepa i gara u SJ 002, koji su ukazivali na trag novog objekta - kuće B/1. Unutar istražene zone u samom središtu kuće B/1, pojavila se skupina od četiri obradena kamena bloka živca od kojih je svaki za sebe služio za neku funkciju u objektu. Naime, središnji kameni blok u □B 5/8, izdužene pravokutne forme, dimenzija 0,67 x 0,55 m bio je zaglađen po svim stranama, kao i njegova gornja sedlasto oblikovana ploha. Druga skupina dvaju manjih blokova, smještena podno središnjeg kamena živca, klesana je na svim rubnim plohamama, dok je njihova gornja površina ravna i gotovo plošno odsječena (Sl. 2). S obzirom da se u njihovoj neposrednoj blizini, u □A 6/7, nalaze tragovi zapečenog ognjišta s mnoštvom gara i keramičkim ulomcima uokolo njega, moguće je njihovu funkciju pripisati priručnim kamenim plohamama u objektu. Promjer uništenog polukružnog otvorenog ognjišta u □A 6/7, sa zatamnjenom unutrašnjom stranom, mogao je iznositi oko 0,80 – 1,00 m. Rubovi ognjišta su završavali vijencem od zapečene zemlje debljine 6 – 8 cm (Sl. 3). Korištenje kamena živca kao osnove stambenog objekta, pratili smo, kako na ranijim položajima unutar stambene zone na Špičaku II, tako i prigodom podizanja stambenog objekta - kuće B/1 u □B 1/2 (Pavišić 1993, 172; Pavišić 2001, 166). Središnji prostor kuće B/1, vjerojatno je korišten oko tih statičkih podloga od kamena živaca, na što upućuju i razni pokretni arheološki nalazi razbacani unutar površine podnice objekta na podlozi od tamnosmede gline. Tragovi očuvane podnice prate se na površinama iskopa unutar prostorije I, koja ujedno i ocrta veličinu objekta. Prema dosadašnjem stanju istraživanja tlocrt kuće je veličine 6,40 x 6,80 m. Nalazi kućnog lijepa unutar prostiranja podnice uz istočni rub objekta dokumentiraju njegovo urušavanje s unutrašnje strane, kao i način gradnje kuće tehnikom kolčaste gradnje, od koje su se sačuvali otisci pruća na kućnom lijepu.

Donji dio padine brijega na gradini zaštićen je kamenim podzidom i s nadgradnjom od suhozida, s dva, a na nekim mjestima i s tri očuvana reda kamena, položenog na podlogu od kamena živca. Suhozid je bio izgrađen od manjeg ili većeg neobrađenog kamena uzduž južnog zida objekta – kuće B/1, u jednoj dosta nepravilnoj horizontalnoj liniji u dužini od 6,20 m. Ispune u suhozidu sadržavale su tamnosmeđu zemlju, pomješanu s humusom, ulomcima prapovijesne keramike i nešto lijepa. Širinu južnog zida zasada nije bilo moguće utvrditi zbog loše očuvanosti suhozida, koji je na gornjem dijelu uglavnom razrušen.

Unutar cjelokupne istražene površine u kući B/1, pratili smo slijed kulturnog sloja SJ 003, koji se ondje iskazao u raznolikim i razmjerno bogatim fragmentarnim nalazima: osobito naseobinskoj keramici, nešto manje u nalazima kućnog lijepa, životinjskim kostima, ulomku sječiva željeznog noža, brončanim nalazima i ponešto zgre. Vrlo česta je pojava rastresitog kamena (okeržutog, ružičastog, crvenog do žarko crvenog tona po podnici kuće i oko ognjišta), korištenog u keramičkoj produkciji. Kućni inventar unutar stambene površine sadrži prvenstveno keramičke nalaze, gotovo podjednako gusto rasporedene po njegovoj cijeloj površini. Najviše fragmentarnih nalaza pripada gruboj naseobinskoj keramici, uglavnom neukrašenih stijenki ili s plastičnom trakom i naljepkom s otiskom prsta u varijantama. Među oblicima prevladavaju uglavnom lonci, slabo obradenih stijenki, kao i konične šalice zaravnjenog oboda. Potom slijedi nešto bolje obradena i pečena keramika, zaglađenih stijenki, ukrašena horizontalnom plastičnom trakom na ramenu posude, koja na nekim primjercima prelazi u jezičastu dršku. Prelazna keramika već svojom kvalitetom odudara od grube keramike, bolje je pečena i zastupljena je i širim repertoarom oblika, među kojim se ističu – plitice i zdjele. Dosta dobro su zastupljeni razni oblici plitica, manje ili veće, obično uvijenog oboda s kraćim ili dužim konusom donjeg dijela posude. Uz

Sl 3. Ostaci ognjišta I s popratnim arheološkim nalazima.

Fig 3. Remains of Hearth I with the relevant archaeological finds

njih javljaju se i konične šalice tanjih stijenki s uzdignutom trakastom ručkom. Fina keramika dosta je rijetka, uglavnom je tankih stijenki, crno poliranih i ponekad ukrašavana. Ističe se nalaz fragmentarne šalice, crno poliranih stijenki, ukrašena buklima na ramenu. To je ujedno i najkarakterističniji način ukrašavanja posuda u posljednjoj fazi starijeg željeznog doba, tj. Ha D 1 - D2 stupnja s analogijama u nalazima na gradinama u sjeverozapadnoj Hrvatskoj: Klinac, Pogorelec i Turska Kosa na Baniji (Majnarić Pandžić 1986, 34, sl. 10, 1; 11, 1 - 2; Čučković 1986, 13, sl. 4). Uz ulomke posuda u objektu pronađeno je i nešto drugog inventara, kao što su keramički pršljenovi, ulomak piramidalnog utega, grijač, ulomak rešetke od ognjišta, kameni brusevi i gladilice, te ulomak kamenog žrvnja. Uz ove predmete svakako treba pribrojiti i rijetke brončane nalaze, deblji ulomak privjeska ili aplikacije kružnog oblika rombičnog presjeka, te naušnicu i trokutasti privjesak od tanke brončane trake, ukrašene prepoznatljivom tehnikom iskucavanja. Na ognjištu u □ C 3 bili su položeni ulomci većeg vrča s kratkim trbuhom i uzdignutim vratom ukrašenim horizontalnim rebrima te zadebljalim obodom izvijenim na vanjsku stranu. Upravo je ta vrsta posuda, odnosno vrčeva, karakteristična za svetolucijsku nekropolu s analogijama kojima treba pripisati i nalaz vrča sa Špičaka (Dular 1982, sl. 6, 49).

Zaključak

Prema dosadašnjem stanju istraživanja kuće B/1, moguće je reći, kako je ona podignuta na južnoj strani Gradine II Špičak, usječena dijelom u padinu brijega, a drugim dijelom leži na osnovi žive stijene. Razlika u razini tla između sjeverne i južne stijene objekta iznosi u prosjeku 35 cm, što u odnosu na veličinu objekta nije tako veliki otklon. Svojem položajem na padini brijega, objekat je imao orijentaciju istok - za-

pad. Kuća B/1 bila je vjerojatno pravokutne forme s najbolje očuvanim južnim zidom, građenim u tehnici suhozida, dok su ostale stijene podignute na kamenoj i zemljanoj podlozi s nadgradnjom od drvenih kolaca, obljepljene glinom na što upućuju nalazi kućnog lijepa. Krov je vjerojatno bio dvoslivni, kojeg su podupirale okomite drvene grede, ukopane u zemlju i okružene kamenim vijencem. Sljeme krova počivalo je vjerojatno na stupovima od drvenih greda s okomicom u sredini prostorije I, a markirali su ga kameni živci. Središnji dio kuće B/1 vezan je uz prostoriju I, unutar koje se u središtu ocrtavaju četiri obrađena kamena živca, predodređena za različite namjene. Unutrašnjost kuće B/1 položena je gotovo vodoravno, praćena nagibom terena koji se spušta od istoka prema zapadu. Posebnost ove kuće čini njegova prepoznatljiva infrastruktura. U unutrašnjosti stambenog dijela objekta javljaju se tragovi djelomično uništene podnice od crvenosmede gline, čiju razinu određuju fragmentarni nalazi keramičkih posuda, životinjske kosti i nešto metalnih priloga (bronce, željezne zgure) i kamenih artefakata. Prikupljeni fragmentarni nalazi upućuju na gospodarsku aktivnost objekta - kuće B. Radi se o širokoj i raznolikoj obrtnoj djelatnosti - s jedne strane to je lokalna keramička proizvodnja (kameni valjak za obradu - tiještenje gline, kamene gladilice za dotjerivanje izradevina, oker u različitim nijansama, a s druge strane izrada metalnih predmeta (brončani nalazi i željezna zgura).

Među mnoštvom keramičkih ulomaka javlja se i poneki pršljen koničnog ili bikoničnoga profila, te razni oblici bojenog kamena od svijetlo do tamno crvenog tona ili žarko žutog, uglavnom raspršenih po cijeloj površini podnice objekta. Na položaju ognjišta 3 u □ C 4/24 pronađeni su ostaci željezne zgure, kamene alatke - brus, kameni šiljci i gladilice, čija namjena upućuje na radionički prostor unutar objekta B/2 (Pavišić, 2005).

Naselje na Špičaku pripada tzv. visinskim ili gradinskim naseljima. Podignuto je na terasama brežuljka na položajima prirodno branjenim fortifikacijama zaštićenog prostora. Sam položaj Gradina II prirodno je zaštićen s istočne strane strminom padine brežuljka, što je ujedno omogućavalo lakšu obranu naselja, a time i nadziranje kretanja unaokolo lokaliteta. Naselje na Špičaku, kao tip gradinskog naselja sa svojim kulturološkim svojstvima, pripada srednjoeuropskom krugu kasnog brončanog i starijeg željeznog doba, a time i po svojim tipološkim osobitostima. Potvrđuju to materijalni ostaci vezani za kulturni krug visinskih naselja na prostorima sjeverozapadne Hrvatske, osobito onima uz rijeku Savu, Dravu i Kupu: kao Treščerovac, Krupače i Belaj. Noviji nalazi upućuju na daljnja kulturna strujanja na granici s Dolenjskom i zapadno sa Svetolucijskom skupinom. S druge strane, njegova povezanost očituje se u protoku trgovačkih puteva uz rijeku Sutlu, koja je bila vjekovna granica sa sjevernim i istočno-alpskim područjima s kojima se kulturni dodiri na ovom naseobinskom lokalitetu isprepliću.

Arheološka istraživanja na objektu – kući B/1 nisu završena s obzirom da se kulturni sloj proteže i dalje spram zapadnog dijela iskopa, odnosno padine brijega, a ona će u tijeku narednih istraživanja dati cjelovitu sliku ovog složenog naseobinskog objekta. Prema do sada prikupljenim materijalnim ostacima iz objekta – kuća B/1, može se datirati u kraj starijeg željeznog doba, odnosno u Ha D 1 – Ha D 2 stupanj.

BIBLIOGRAFIJA:

- Dular J. 1982, Halštatska keramika v Sloveniji, Dela 1, Razr. SAZU 23, 44, št. 90.
- Čučković L, 1986, Arheološka topografija karlovačke regije, Izdanja HAD-a sv. 10, Zagreb, 1986, 9 – 18.
- Majnarić Pandžić N. 1986, Prilog poznavanju kasnog brončanog i starijeg i starijeg željeznog doba na Kordunu i Baniji, Izdanja HAD-a sv. 10, Arheološka istraživanja na karlovačkom području, Karlovac 1983, 29 – 44.
- Pavišić I. 1993, Kasnobrončanodobno naselje Špičak u Bojačnom – prilog poznavanju Ruške skupine, Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici Muzeja in Muzejskega društva, Ptuj 1993, 171 – 188.
- Pavišić I. 2001, Die spätbronzezeitliche Siedlung Špičak in Hrvatsko Zagorje, u: Die Drau, Mur- und Raab-Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend, Akten des Internationalen und Interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg, Universitäts Forschungen zur Prähistorischen Archäologie Band 78, Wien 2001, 165 – 179.
- Pavišić I. 2004, Izvišće o arheološko konzervatorskim istraživanjima kasnobrončanodobnog i željeznodobnog naselja Špičak u Bojačnom, Zagreb 2004.
- Pavišić I. 2005/1, Izvišće o arheološkim istraživanjima naselja Špičak u Bojačnom, Zagreb 2005.
- Pavišić I. 2005/2, Duhovni život nositelja kulture polja sa žarama, u: Međunarodno arheološko savjetovanje: Kultovi i vjerovanja kroz povijesna razdoblja, *HistriaAntiq* 13, Pula 2005, 57 – 72.
- Pavišić I. 2005/3, Iz arheološke prošlosti Klanjca i okolice, *Hrzag* 1- 2, Krapina 2005, 7 – 42.
- Stare V. 1975, Kultne palice iz Šmarjete, *AVes* 24, Ljubljana 1975, 730-743.
- Teržan B. 1984, Most na Soči, katalogi in monografije 23, Ljubljana 1984, 72.
- Vinski Gasparini K. 1973, Kultura polja sa žarama u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Zadar 1973, 142.

Summary

Based on current state of excavations of house B/1, it can be assumed that it was erected on the southern side of the Gradina II Špičak acropolis, partly cut into a hill-slope, and partly lying on a rock base. The difference in soil level between the northern and the southern wall of feature B/1 is 35 cm, which is not a significant difference bearing in mind the size of the structure. Situated on a hill slope, the feature has an east-west orientation, facing north. House B/1 probably had a rectangular shape with the best-preserved southern wall, built in the drystone wall technique, while the remaining walls are rocks erected on stone and earth background with a superstructure of wooden piles, covered with clay, as daub finds suggest. The roof was probably a saddle-back, supported by vertical wooden beams dug into the ground and surrounded by a stone cornice. The ridge probably laid on pillars of wooden beams with a vertical support in the centre of room I and was marked by stone decorations. The central part of house B/1 is connected to room I, in whose centre outlines of four worked rocks with various functions are evident. The interior of house B/1 is almost horizontal, following the ground surface that declines from east to west.

A particularity of this house is its typical infrastructure. In the inside of the residential part of the feature there are spurs of the remains of red and brown clay flooring, the level of which is determined by fragments of ceramic vessels, animal bones and some metal finds (bronze, iron dross), as well as stone finds. From the collected fragments, economic activity in the feature/house B/1 is evident, suggesting intense and multiple craft activities – on the one hand local ceramic production (a stone rolling-pin for processing and pressing clay, a stone stroker for finishing artefacts, ochre in various nuances), and on the other side production of metal artefacts (bronze finds and iron dross).

Particularly significant are finds of bronze metal sheets – earrings and pendants decorated in the Punktbuckel technique, i.e. in toreutic technique, by beating from the reverse. It is exactly the toreutic technique applied on bronze sheet that points to Late Bronze Age traditions of jewellery decoration characteristic of the early Urnfield culture in the area of north-western Croatia, the central Danubian region and the south-western Pannonian Valley (Vinski Gasparini 1973, 142). Those rare bronze finds from Špičak decorated using the toreutic technique indicate the interrelation of the Hrvatsko Zagorje region and the Sava and Drava interfluvium in the Late Bronze Age; this decoration technique continued also in the Early Iron Age. A part of the ceramic finds from house B/1 bears the traits of Late Urnfield culture, while the remainder suggests forms characteristic of the last phase of the Early Iron Age.

The settlement at Špičak is a so-called hilltop settlement, erected on naturally protected hill terraces as fortified hilltop enclosures. The Gradina II site is protected on its eastern side by a steep hill slope, which at the same time enabled easier settlement defence and better control of the surroundings. The settlement on Špičak as a hill-top settlement with its culturological traits and followingly its typological particularities is part of the central European circle of the Late Bronze Age. This is confirmed also by the material remains connected with the cultural circle of hill-top settlements in the area of north-western Croatia, particularly along the Sava, Drava and Kupa Rivers, as well as Treščerovac, Krupače, Belaj and Klinac. More recent finds suggest further cultural movements on the border with Dolenjska and further west with the group of St. Lucia. On the other hand, their interrelation is manifest in the flow of trade routes along the Sutra River, which used to be the border with northern and eastern Alpine regions, so that the cultural influences intermingle on this settlement site. According to the archaeological finds collected to the present, house B/1 can be dated in the final phase of Early Iron Age, i.e. in the Ha D 1 – D 2 stage. Archaeological excavations on this dwelling structure – house B/1 – have not finished yet, since the cultural layers extend further to the western slope of the acropolis, so that the picture shall be complete only in the course of further excavations.